

GROHAR V CANKARJEVEM DELU

Iz Cankarjevega dela stopa pred nas vrsta slikarskih in kiparskih likov. Razen slikarja Ambroža so vsi socialno zapostavljeni in od usode preganjani. Med žene, matere in otroke s Klanca je tako uvrščen tudi umetnik, ki s trpljenjem dokaže, da je sin svojega naroda. Zdaj poln upanja, zdaj malodušen, ohrani vseskozi vero v ideale, v svoje umetniške smotre, ki jih morda ne bo nikdar dosegel, za katere pa se je vredno boriti. Med vsemi slovenskimi slikarji — razen morda Petkovška — je bil Cankarju kot človek najbližji Ivan Grohar. Kadar je opisoval v svojih delih slovenskega slikarja, mu je največkrat stopila pred oči Groharjeva nadpovprečno visoka, suha postava, ki je bila v navideznem nasprotju z njegovo zaupljivo in opore potrebno naravo. Grohar je bil rojen kot sin gostača v Sorici in je delil, sedem let starejši od Cankarja, z njim isto mladostno usodo. Bil je le še revnejši, saj je spočetka služil za hlapca in pastirja in se je mogel šele dorasel ukvarjati s slikarstvom, ki je zanj že kot otrok kazal nadarjenost. Vse življenje se je otepal s krivico in revščino ter se čutil socialno zapostavljenega. Majhna štipendija na dunajski akademiji ni zadostovala za skromno preživljanje. Tako je tudi v letu 1903, ko je živel na Dunaju in se seznanil s Cankarjem, trpel pomanjkanje in lakoto. Nelep (bil je kozav po obrazu), vse življenje bo-lehen in sam brez družine je legel v prežgodnji grob leta 1911.

V Cankarjevem delu se Grohar večkrat pojavi. Zdaj je to slikar Jerina v noveli Sreča, zdaj spet umetnik Ferjan v Gospe Judit in spet Jutranji gost v medvojnih črticah. Vse like pa družijo poteza bednega slovenskega slikarja impresionista, ki veruje v svoje umetniško poslanstvo in čigar srce je polno lepote in ljubezni do domovine.

»Sedel je za mizo slikar Jerina, ogromen človek s širokim, bradatim, kozavim obrazom in zelo veselimi, svetlorjavimi očmi« (CZS VII, s. 179), ga predstavi Cankar v noveli Sreča. Njegovo umetniško moč, navezано na domača tla, nakaže z besedami: »To je nada in dika naše umetnosti. Tudi on je časih obupan... ampak on je obupan po svoje... on... bi ob takih okoliščinah vstal ter se napotil s silnimi koraki peš v domovino, zato da bi umrl veselo vrh Grintovca« (CZS VII, 179). Tako ga je Cankar prvič opisal v svoji povesti in njegov opis se tako po zunanosti kot po značaju ujema z resničnim Groharjem.

Tudi umetnik Ferjan v Gospe Judit mu je popolnoma podoben. Visoka in čokata postava, širok, kozav in dobrodušen obraz ter nerodne kretnje so tiste značilnosti, po katerih lahko spoznamo Groharja. Ob njem opisuje pisatelj lepoto slovenske zemlje, ob njem razglablja o težavnem socialnem položaju umetnika in o krivicah, ki se mu gode, poudarja pa tudi Groharjevo resnično, veliko umetnost.

Slikar Možina v isti zgodbi ima nekaj potez iz Groharjevega življenja (prim. Opombe k CID IV), vendar gre tu za kombinacijo z drugimi osebami, kar je večkrat pri Cankarju. Prav tako kombinacijo zasledimo

tudi pri liku Konrada v nedokončani povesti Marta iz leta 1904. Zunanji opis slikarja bi dal misliti na Groharja: »Sklenil je roke za hrbtom, vpognil je glavo in njegov široki, kozavi obraz, z zmršeno, še mlado, kodrasto brado, se je nasmehnil napol zaničljivo, napol pomilovaje« (CZS X, 213). V celoti pa je tudi tu mnogo dodal Cankar po fantaziji.

Grohar je bil Cankarju blizu sprva predvsem kot človek in potem šele kot umetnik. Prva vest o njunem poznanstvu nam je ohranjena v Groharjevem pismu Jakopiču z dne 9. julija 1903 z Dunaja, v katerem beremo: »... S Cankarjem sem bil tudi danes skupaj, kakor z nekaterimi drugimi paglavci... slovenskimi« (iz Jakopičeve zapuščine), 23. julija 1903 pa je Cankar pisal F. Zbašniku, da se je seznanil z Groharjem, ki mu je zelo simpatičen (prim. CP II, št. 654). Dokler je bil Grohar na Dunaju, je s Cankarjem tudi občeval, korespondence med njima pa ni zaslediti. V Cankarjevi zapuščini sta ohranjeni le dve Groharjevi razglednici, ena iz leta 1904 iz Sorice, druga iz leta 1907 z Groharjevo risbo. Izidor Cankar, ki o tem poroča v Slavistični reviji 1948, sklepa iz tega, da Groharja in Cankarja ni vezalo tesnejše prijateljstvo. Vendar pa vemo, da je napravil Grohar kot človek na Cankarja globok vtis. V dveh črticah, nastalih po Groharjevi smrti med prvo svetovno vojno, »Črtice 1914« in »Jutranji gost«, se s čustveno prizadetostjo spominja svojega doživljanja z Ivanom Groharjem. Opisuje ga natanko po zunanosti, njegovo premajhno in obnošeno obleko, njegove zaupljive oči, ki so Cankarja tako ganile, in njegova usta, ki so kazala, da že več dni ni jedel. Pri vsem tem je Cankar slutil, da je v Groharju »nad vso neizmerno bridkostjo mirno plaval sijaj verne udanosti, ta ljubeznivi, komaj razločni, še v najtemnejšo noč trepetajoči sijaj, ki nikoli ne ugasne« (CZS XIX, 123). Z brezmejnim sočutjem popisuje prizor, kako ga Grohar prosi za krono in cigareto, in pravi: »Takrat se je spogledalo srce s srcem, spoznala sva, da med nama ni potreba laži in pustih besed: da sva takorekoč doma, sila daleč od ljudi, v svoji pravi hiši, kjer ni skrivnosti« (CZS XIX, 124). Grohar — človek se je približal Cankarju. Še na več mestih v črtici ga Cankar imenuje prijatelja.

Grohar je bil resničen umetnik, poet slovenskega impresionizma. Sprva je bil v tehničnem pogledu pod vplivom italijanskega mojstra Segantinija, kasneje pa je začel hoditi svojo lastno umetniško pot. Dobro je označil njegovo umetnost Rihard Jakopič: »Kakor pesmi so njegove podobe, zaljubljene pesmi, poklonjene domovini« (R. Jakopič v besedi, Tovariši in jaz, str. 105).

Groharjeva umetnost na Cankarja sprva ni napravila globljega vtisa. Zdel se mu ni originalen, zato je s trdimi besedami pisal o njem Franu Zbašniku: »Pokrajina, ki mi jo je pokazal, je lepa, toda mrtva in barve ne pojo (CP II, št. 654). — Tudi Groharjeve čudovite nežne Pomladi v temnem ateljeju na Dunaju ni znal ceniti. Ob umetniški razstavi na Dunaju leta 1904 pa je svoje gledanje na Groharja popolnoma spremenil: »Tako je pozdravilo človeka takoj ob vstopu samo svetlo sonce« (CZS VII, 366), pravi o Groharjevih slikah in na njegovi znameniti Pomladi je sedaj videl »vso veselo lepoto slovenske zemlje in vso njeno melanholijo hkrati« (prav tam). Leta 1910 je v članku Naši umetniki

o Groharjevem Sejalcu zapisal: »Človek, ki ga besede še niso pokvarile, bo občutil veselje ob tej živi, spomladanski, solnčni lepoti« (CZS XVI, 57).

Trpeč človek in veselo hrepeneč umetnik je bil Ivan Grohar. Takega je občutil tudi Ivan Cankar. Njegovo sočutje z Groharjem človekom in veselje ob Groharju umetniku sta bili vezi, ki sta ga priklepali nanj in mu po slikarjevi smrti priklicali iz srca besede: »Mučenec, največji med vsemi, kar jih je kdaj trpelo in umrlo zaradi lepote svojega srca, Ivan Grohar, ti spiš dolgo spanje. Dal bi skrinjo cekinov, da bi ti mogel reči le še eno samo zvesto besedo!« (CZS XIX, 342.)

N. Preobraženski

ODNOS DOSTOJEVSKÉGA DO STVARNOSTI

Literatura o Dostojevskem, katerega 75-letnico smrti smo nedavno praznovali, je nepregledna. Vendar bi se dalo kljub temu še veliko povedati zlasti o odmevih njegove simbolizmu najbližje ustvarjalnosti v sovjetski književnosti.

Novo raziskovanje poudarja predromantično izhodišče ruskega klasičnega romana. Lev Tolstoj je pričel odklanjati sodobni radikalizem in se vrnil k načelom Novikova, Radiščeva, Karamzina, ker je »našel sam sebe« v sentimentalizmu L. Sterna, Younga, Goldsmitha, Bernardina de St. Pierra. »Prebral sem vsega Rousseauja, vseh 20 zvezkov zbranih spisov, vštévši Glasbeni slovar. Oboževal sem ga. S petnajstimi leti sem nosil okoli vratu medaljonček z njegovo podobo namesto križca.« Tudi Dostojevskemu je bil Karamzin od najmlajših let »ljubljeni učitelj«. Razlika je v tem, da je dobilo Tolstojevo doživljanje svoj estetski izraz v realizmu, za Dostojevskega pa je značilno izvenčasovno zaznavanje zunanjega sveta, ki mu ni nič manj realno od normalnega doživljanja. Fantastika se pri Dostojevskem ne krije s poznejšim ogorčenim umikom neoromantika pred resničnostjo, temveč pomeni pesniški domislek z realistično zasnovo. Obe plati, resničnost in sanje, se pri njem dosledno dopolnjujeta. V »Gospodinji« in »Večnem zakoncu« nihajo junakovi doživljaji med nedvomno priskutno prozo stvarne vsakdanjosti in vablji-vimi prividi. Domišljija pa je tako tesno povezana z resničnostjo, da niti ne vemo, ali niso prav sanje edino pristno življenje. »Bele noči« (1848) s podnaslovom »Sentimentalni roman. Iz zapiskov sanjača« izzvenijo v slavospev junakovi neuslišani čisti ljubezni: »Trenutek blaženosti! Mar je to premalo tudi za vse človeško življenje?« To je predromantična protestna čustvenost, ki se uveljavi po gospostvu razsodnega klasicizma. E. T. A. Hofmannu podobna sanjavost nikakor ni bila zgolj osebni delež Dostojevskega samega. Oblikovala je vso rusko književnost štiridesetih let.

Tudi v zreli dobi je Dostojevski sodil, da »ni in ne more biti v naši dobi nobenega epskega ravnodušnega miru. Lasten bi bil kvečjemu ljudem, ki pogrešajo sleherni dovtetnost ali pa imajo od rojstva pristen mrzlokrvni (žabji) značaj; dalje ljudem, ki niso zmožni nobenega so-